

Abstrakt

Výzkum v lingvistické afaziologii využíval po dlouhou dobu především strukturalistické přístupy založené na pravidlech. Některé výsledky z poslední doby však ukazují, že konstruktivistické přístupy založené na užívání jazyka (usage-based přístup) dokážou vysvětlit některá specifika zpracování jazyka v afázii, která jsou ve strukturalistickém rámci obtížně vysvětlitelná. Předkládaná dizertační práce navazuje na tyto výzkumy a klade si za cíl předložit další důkazy pro výhodnost usage-přístupu. Využívá přitom data z češtiny, která je v afaziologickém výzkumu značně podrepresentovaná. Práce si stanovila tři cíle: jednak shromáždit projevy českých mluvčích s afázií, které by byly přístupné dalším výzkumníkům, dále podat detailní popis produkce diskurzu v afázii v češtině a konečně ukázat některé přednosti usage-based přístupu pro afaziologii.

V rámci práce byl vytvořen korpus jedenácti mluvčích s fluentní a nefluentní afázií s různými stupni závažnosti poruchy. Korpus obsahuje přes 23000 slovních pozic vyprodukovaných mluvčími s afázií sebranými s využitím úkolů, jejichž cílem bylo elicitovat konverzační, narativní, deskriptivní a procedurální diskurz. Korpus je lematizován a morfologicky označován. Dále je v něm zahrnut menší vzorek řečové produkce tří neurotypických mluvčích se srovnatelnými demografickými charakteristikami. Část korpusu byla opatřena detailnější anotací a využita v následných analýzách.

V první analytické části byl proveden kvantitativní popis produkce diskurzu českých mluvčích s afázií. Soubor vybraných proměnných popisujících fluentnost, produktivitu a gramatičnost dokázal rozlišit mezi mluvčími s nefluentní afázií na jedné straně a skupinou neurotypických participantů a mluvčích s fluentní afázií. Získané jazykové profily jsou srovnatelné s podobnými výzkumy z jiných jazyků. Nefluentní mluvčí produkovali kratší výpovědi s nižší frekvencí sloves a vyšším množstvím dysfluencí a větých fragmentů. Následná klastrová analýza odhalila v rámci skupin specifické jazykové profily.

Druhá analytická část sestává ze tří případových studií, které jsou zaměřeny na roli frekvence lemmatu, relativní frekvence paradigmatické buňky v rámci lemmatu a kookurenční frekvence v jazykové produkci mluvčích s afázií. Analýza produkce lexikálních sloves ukázala, že kumulativní frekvence lemmatu vysvětluje pozorované rozdíly mezi jednotlivými participanty lépe než strukturní komplexnost. Participanti s těžší poruchou lexikálního zpracování používali více sloves s vysokou frekvencí. Nefluentní mluvčí produkovali slovesa s komplexnější valenční strukturou, která však byla zároveň i více frekventovaná. Tito participanti také více využívali existenciálně-prezentativní konstrukci, která je vysoce frekventovaná a její lexikální obsazení je zároveň z části pevně dané. Ukázalo se také, že slovesa s vyšší frekvencí byla produkována s méně dysfluencemi.

Analýza skloňovaných tvarů substantiv v korpusu ukázala, že mluvčí s těžšími projevy afázie produkovali méně nenominativních tvarů, což souvisí s tím, že používali více jednoslovných výpovědí a existenciálně-prezentativních konstrukcí. Tito mluvčí nicméně byli schopni spontánní produkce vyskloňovaných tvarů, které mají vysokou relativní frekvenci slovního tvaru nebo se objevují ve specifických valenčních konstrukcích.

Třetí analýza se týkala produkce předložkových frází. Výsledky ukázaly, že konkrétní kombinace předložek a substantivních doplnění, které mají vysokou frekvenci užívání jsou mluvčími s afázií produkovány s menším množstvím dysfluencí. Toto zjištění platí i pro předložkové fráze s

pre-nominálními modifikátory, které byly všeobecně produkovány méně fluentně. Tyto výsledky naznačují, že podobné vysoce frekventované víceslovné jednotky jsou v jazykové znalosti uloženy jako chunky a jsou vybavovány jako celek spíše než generovány z jednotlivých částí.

Předkládané výsledky ukazují výhody usage-based přístupu pro analýzu specifík jazykového chování v afázii. Zároveň mají důsledky pro klinickou praxi, která by mohla s výhodou zařadit důsledky frekvenčních efektů v jazyce při konstrukci diagnostických nástrojů a plánování terapie.

Klíčová slova:

chunking, dysfluence, flektivní morfologie, fluentnost, frekvenční efekty, korpusová lingvistika, produkce diskurzu, usage-based konstrukční gramatika, získaná afázie